
LEXIKÁLNÍ EXPRESIVITA JAKO PROSTŘEDEK PORUŠENÍ OBJEKTIVITY VE ZPRAVODAJSKÝCH SDĚLENÍCH

VIKTOR JÍLEK

LEXICAL EXPRESSIVITY AND ITS POTENTIAL TO VIOLATE THE OBJECTIVITY IN NEWS REPORTING

Evaluative expressives undermine the objectivity of news reporting. To identify them, a complex taxonomy has been created. Subsequent analysis of television news has shown a high frequency of use of evaluation expressions in the statement, moreover contextually connected with other evaluation units.

Keywords: Expressivity, information quality, informative functions, lexicology, manipulation, mass media, objectivity, preferred reading, sememe evaluation, stylistics, narrative context, Westerståhl, news.

1 ÚVOD

Oblast mediální produkce je silně komercializovaná, primárním zájmem mediálních institucí, komerčních i veřejnoprávních, je prosadit se v soutěži s ostatními médii – oslovit příjemce, zaujmout je a udržet si jejich pozornost, dosáhnout co největší sledovanosti, poslechoвости, respektive čtenosti. To se následně odráží v zájmu inzerentů o nákup reklamního času či prostoru a v ceně, kterou jsou ochotní za odvysílání či vytištěná reklamní sdělení zaplatit. Média snaze zaujmout a aktivizovat publikum podřizují volbu témat, tematicko-obsahovou strukturu, kompoziční uchopení komunikátů, volbu výrazových znakových prostředků jazykových a nejazykových (obrazových, zvukových).

U vlastníků médií, fyzických či právnických osob, nelze opomenout možnou snahu naplňovat vlastní záměry podnikatelské (nemediální), případně

také zájmy politické, a to formou jak přímého, tak i nepřímého, příjemci obtížně rozpoznatelného persvazivního či získávacího ovlivnění publika prostřednictvím mediálních sdělení.

Snazší akceptaci mediálních obsahů, a tím naplnění výše uvedených záměrů pak napomáhá, je-li médium ze strany publika vnímáno pozitivně, především jako objektivní a seriózní, ale také pokud dává najevo empatii, zájem o problémy příjemců. Mediální instituce proto věnují velkou péči image rozhlasové, televizní stanice či periodika, snaží se neustále zvyšovat prestiž média jako celku či v případě médií s vysílaným signálem i jednotlivých pořadů.

Stylistika standardně člení žurnalistickou produkci do tří dílčích stylových oblastí, pro něž konstruuje soubory stylových norem, dílčí stylové typy. Primární oblastí je výrazně normované zpravodajství, jež je předmětem zájmu tohoto textu. Jeho výhradním úkolem má být informovat, z čehož vyplývá požadavek věcnosti, nociónality, neinterpretativnosti a informační nasycenosti komunikátů. Navazující publicistika v užším smyslu slova pak informace analyzuje a hodnotí, příjemce přesvědčuje a získává, z hlediska stylového typu by tak měla činit nemanipulativně, ideálně v režimu věcné argumentace. Komunikáty dílčí oblasti syžetové, tradičně označované jako beletrizující,¹⁾ oproti předchozím dílčím oblastem méně četné, pak naplňují stejné funkce jako komunikáty publicistické v užším smyslu, ovšem za využití syžetu. Komunikáty publicistické v užším smyslu a beletrizující mohou rovněž naplňovat edukativní či zábavní funkci.

Pod vlivem komercionalizace a ve snaze naplnit persvazivní či získávací záměry vlastníků médií dochází k porušení stylových norem. Zpravodajství v důsledku toho přestává být nociónální, běžně využívá aktivizační prostředky, proniká do něj hodnocení i zábavnost, stává se interpretativním, čímž zpravodajská sdělení de facto přechází do dílčí stylové oblasti publicistické v užším smyslu (úvahové, analytické). Hodnocení ve zpravodajství pak má dominantně charakter prostého, neargumentovaného vyjádření

---

1 Označení syžetová dílčí stylová oblast formuloval autor tohoto textu jako alternativu ke stylistiky užívanému spojení beletrizující dílčí stylová oblast, zohlednil tak skutečnost, že ne všechny komunikáty příslušné do této dílčí stylové oblasti naplňují estetickou funkci (Jílek 2009: 53).

názoru nebo postoje či je realizováno v režimu nevěcné argumentace prostřednictvím působení na city a emoce, případně za užití výrazného emocionálního zasažení příjemce, typické jsou rovněž hyperbolizace. Podobně postupuje i současná publicistika v užším smyslu slova, u níž dochází ke zřetelnému odklonu od textů věcně argumentovaných.

Při doposud realizovaných analýzách televizního zpravodajství (Jílek – Bednaříková 2015; Jílek – Bednaříková – Svobodová 2016) bylo zjištěno, že jednou z nejčastějších příčin porušení zpravodajské normy je přítomnost expresivity, jmenovitě expresivity lexikální. Expresiva jsou využívána pro svůj výrazný aktualizací potenciál, současně jsou dominantně hodnotící a umožňují přímé vyjádření názoru či postoje. Zjištěno bylo rovněž, že aktualizací potenciálu expresiv lze využít v rámci výpovědi jako podpůrného prostředku hodnocení, když to je vyjádřeno kontextově propojeným hodnotícím jazykovým prostředkem. Doposud však scházel nástroj pro analýzu výskytu hodnotících a nehodnotících expresiv ve zpravodajských komunikátech (využitelný i pro analýzu komunikátů publicistických v užším smyslu slova), rovněž nástroj pro analýzu vazby expresiv na hodnotící lexikum ve výpovědním kontextu. Byla proto vytvořena komplexní taxonomie (ne) hodnotících expresiv a metodika jejich identifikace v komunikátech, včetně identifikace expresiv užitých jako podpůrného prostředku hodnocení ve výpovědním kontextu. Smyslem tohoto textu je tuto taxonomii a metodiku představit, stejně tak představit výsledky analýzy hlavních zpravodajských relací českých celoplošných televizních stanic, jež byla realizována právě za využití této taxonomie. Samozřejmostí je teoretické ukotvení zpravodajské normy v oblasti stylistiky a normativní teorie médií, včetně souvisejícího zdůvodnění příznakovosti expresiv a hodnotícího lexika.

2 TEORETICKÉ RÁMCE

2.1 MEDIÁLNÍ ZPRAVODAJSTVÍ

Z hlediska publika představuje zpravodajství základní oblast žurnalistické produkce. Důvodem je, že zpravodajská sdělení jsou pro příjemce hlavním,

mnohdy jediným zdrojem informací o dění ve společnosti, informací o skutečnostech, s nimiž se dominantně nedostanou do osobního kontaktu. Tyto informace příjemci třídí a nahlíží prizmatem individuálních zájmů a potřeb, konfrontují je s osobním vědomostním základem a s osobními zkušenostmi, interpretují je. Zpravodajská informace může být příjemcem prostě zaznamenána, zapamatována, případně zapomenuta. Mentální zpracování zpravodajské informace může vést k vytvoření názoru jak na skutečnost, o níž je informováno, tak na širší souvislosti (situační aspekty) události a na subjekty s událostí spojené, může vést ke změně či potvrzení již existujícího názoru, případně může příjemce pohnout k určitému typu jednání.

Významu zpravodajství pro publikum jsou si vědomy mediální organizace, proto jej považují s ohledem na naplnění vlastních záměrů (viz výše) za jeden ze stěžejních typů mediálních obsahů a usilují u něj o co nejvyšší sledovanost či čtenost. Tomu odpovídá četnost televizních a rozhlasových zpravodajských pořadů, v případě hlavních zpravodajských relací pak umístění v tzv. prime-time, a to za průběžného upoutávání na tyto relace ve vysílání. V případě tištěných médií významu zpravodajství odpovídá umístění na titulních a bezprostředně navazujících stranách jednotlivých vydání či suplementů.

Mediální instituce zpravodajství prezentují jako reflexi reality, přičemž mu přisuzují pozitivní hodnoty, tj. pravdivost, objektivitu, vyváženost, oddělují jej od sdělení názorotvorných, analytických (publicistických v užším smyslu slova) a sdělení příslušných k dílčí stylové oblasti syžetové. Příjemcům tím nabízejí interpretaci, tzv. preferované čtení,⁽²⁾ že zpravodajská sdělení naplňují informativní funkci, tedy že cílem původce zpravodajského komunikátu je dosáhnout pouhého vyrovnání informačních obsahů ve vědomí původce a příjemce. Předpokládáno tak není naplnění jakýchkoliv jiných formativních záměrů, jakými jsou persvaze, získávání, edukace, či naplnění dalších základních funkcí, zejména expresivní, estetické, případně masově komunikační funkce zábavní (Jílek 2009: 57–58).

---

2 Více k preferovanému čtení Reifová a kol. 2004: 35–36.

2.2 ZPRAVODAJSKÁ NORMA

2.2.1 Stylistický kontext

Zmíněný předpoklad naplnění toliko informativní funkce,⁽³⁾ rozšířený o jazykové projevy působení relevantních nepragmatických aspektů komunikačního rámce (slohotvorných činitelů),⁽⁴⁾ považuje česká funkční stylistika v rámci svého procesuálního přístupu za základní pragmatický faktor produkce zpravodajských komunikátů, jemuž je podřízena jejich utvářenost, volba adekvátních, pro zpravodajský styl nepříznakových výrazových prostředků všech jazykových plánů, včetně roviny textu, rovněž jejich tematicko-obsahová organizace; formuluje na jeho základě normativní požadavky obsažené ve zpravodajském stylovém typu. Ten je, na rozdíl od stylového typu dílčí stylové oblasti publicistické a stylového typu dílčí oblasti syžetové,⁽⁵⁾ relativně komplexní, podrobný a taxativní, což souvisí s vyšší mírou formálnosti, normovanosti dílčí stylové oblasti zpravodajské.

2.2.2 Masově komunikační kontext

Legitimitu požadavku striktně informativního zpravodajství lze vyvodit ze společenských a ekonomických souvislostí fungování médií, ze specifického vztahu mezi původcem a příjemcem mediálních obsahů, daného nastavením (charakterem) masově komunikačního rámce.

1. Mediální produkce obecně, tedy i ta zpravodajská, má nezpochybnitelný potenciál působit na jednotlivé příjemce, ovlivňovat je a skrze ně i chod celé společnosti. V případě zpravodajské produkce je pak působení na příjemce spojeno navíc s výše zmíněným preferovaným čtením, předpokladem příjemce, že sdělení naplňují informativní funkci, ne další intence.
2. Vztah mezi původcem a příjemcem mediálních sdělení není rovnocenný, nýbrž asymetrický, a to v neprospěch příjemce, přičemž tuto asymetrii posiluje faktická jednosměrnost komunikace a související

---

3 Případně kompatibilní funkce dokumentární, kterou zmiňuje J. V. Bečka (1992: 40).

4 Jedná se zejména o mluvenost, psanost; monologičnost, dialogičnost; ohled na příjemce.

5 Tyto dva stylové typy obsahují pouze základní normativní zásady, vykazují vysokou míru obecnosti, vedle reglementací dávají pouhá doporučení.

absence plnohodnotné zpětné vazby. V případě mediálních sdělení je žurnalista, který komunikát vytváří, tedy tzv. individuální původce, ve všech fázích jeho produkce ovlivněn mediální organizací, tzv. institucionálním původcem.⁶⁾ Proti jednotlivým příjemcům tak stojí silná instituce, která disponuje finančními, lidskými zdroji, technologickým zázemím, širokým přístupem ke zdrojům informací, společenským postavením, kontakty a vazbami.

3. Mediální instituce nemusí sledovat zájem příjemce, ale zájmy vlastní, zejména v úvodu zmíněné zájmy komerční, prestižní, případně také politické, a k jejich naplnění může asymetrického vztahu k příjemci využít. V takovém případě přistupuje při produkci sdělení k selekci událostí, o nichž je informováno, či k selekci faktů vztahujících se k události, takže jsou předávány, případně rovněž akcentovány informace, které původce považuje za důležité; zvolena je forma, včetně jazykového ztvárnění sdělení, kterou považuje mediální instituce ve vztahu k naplnění vlastních záměrů za optimální; události bývají interpretovány, fakta vhodným způsobem usouvztažněna. Takovéto zpravodajství se dostává do příkrého rozporu jak s proklamovanými zpravodajskými hodnotami, tak (potenciálně) i se zájmy příjemce. Příjemci si ovšem pod vlivem preferovaného čtení, rovněž také v důsledku nedostatečné mediální gramotnosti a s tím spojené neschopnosti kritického čtení nemusí uvědomit, že mediální instituce naplňuje vlastní záměry, sleduje vlastní zájem, že sdělení prezentovaná jako zpravodajská ve své podstatě manipulačním způsobem naplňují zejména persvazivní či získávací intence.

2.2.3 Normativní teorie médií

Skutečnost, že mediální organizace operují ve veřejném prostoru, mají schopnost formovat veřejné mínění, jejich vztah k příjemci je asymetrický, jejich činnost je vedena různorodými zájmy, je důvodem, proč společnost

---

6 Mediální organizace tak činí prostřednictvím produkčních manuálů, nařízení managementu, ale i nepsaných pravidel (institucionální či redakční diskurz).

požaduje od médií tzv. společensky odpovědné jednání, respektování veřejného zájmu (jako protikladu zájmu partikulárního).⁽⁷⁾ Ucelený koncept společensky odpovědného jednání médií obsahuje normativní teorie sociální odpovědnosti,⁽⁸⁾ která formuluje kvalitativní standardy, jejichž dodržování mediálními institucemi má zajistit, že budou respektována zejména garantovaná práva a svobody jednotlivců, principy pluralitní demokracie, právního státu, ale rovněž bude respektována kulturní identita společnosti, čili že mediální instituce při svém působení ve veřejném prostoru budou jednat společensky odpovědně, jejich činnost bude společensky prospěšná a nezneužijí svého postavení.

2.2.4 Normativní koncept zásad informační kvality

Pro oblast zpravodajství v rámci normativní teorie médií kvalitativní standardy produkce sdělení formuloval v podobě konceptu zásad informační kvality (objektivity) Jörgen Westerståhl (1983: 403–424). Jedná se o soubor požadavků, jež by měla média respektovat, aby zpravodajská sdělení naplňovala toliko informativní funkci. Koncept se ve své komplexnosti týká všech aspektů zpravodajské činnosti – výběru informací, práce s nimi, převodu informací do podoby sdělení za užití prostředků znakových systémů, zvukového (mj. zvukový podkres), obrazového (statické či dynamicke obrazy), především pak jazykového, a to včetně doprovodných systémů paralingválních a extralingválních. Normativní požadavky konstruované konceptem jsou plně kompatibilní s požadavky na jazykovou podobu zpravodajských komunikátů, jež obsahuje zpravodajský stylový typ.

Je však nutné upozornit, že pokud máme na mysli jazykovou podobu zpravodajských komunikátů, vztahují se Westerståhlovy normativní požadavky v oblasti vnitřní lingvistiky (zvuková, morfologická, lexikální a syntaktická rovina) výhradně na žurnalistovy autorské úseky (výpovědi), nikoliv na výpovědi dalších osob, které jsou do textu vkládány formou citací

7 Společnost se snaží k respektování veřejného zájmu mediální instituce přimět legislativní cestou, prostřednictvím tlaku nestátních institucí, sdružení, zájmových skupin i jednotlivců. Sama média pak v důsledku společenského tlaku přistupují k samoregulaci, přijímají etické kodexy.

8 Více viz Jílek 2013: 175–180; McQuail 1999: 147–180; Reifová a kol. 2004: 206, 279.

v podobě tzv. objektivizačních textových komponentů. Citací se však koncept týká v textové rovině.⁽⁹⁾

Westerståhl (1983: 403–424) konstruuje dva základní hodnotové faktory, tedy zásady informační kvality.

1. Faktor faktičnosti, který tvoří tři aspekty. Prvním je aspekt pravdivosti, který předpokládá, že zpravodajské sdělení neobsahuje hodnocení, komentáře (v jazykové oblasti se týká všech základních jazykových plánů, v textové rovině textových modelů, slohových postupů a textových komponentů, zejména citací a parafrází), informace o události jsou úplné (z jazykového pohledu se jedná o užítí odpovídajícího textového vzorce/žánru) a jsou podávány přesně (v oblasti jazyka lexikálně a syntakticky). Druhým je aspekt relevance, jež se týká výběru a řazení informací dle jejich významu, důležitosti, a to jednak ve zpravodajských pořadech či na zpravodajských stránkách periodik (tzv. relevance vnější, netýká se jazyka komunikátu), jednak ve zpravodajském sdělení (tzv. relevance vnitřní, souvisí s tematicko-obsahovou strukturací komunikátu).⁽¹⁰⁾ Třetím je aspekt informativnosti, který předpokládá takové ztvárnění sdělení za užítí prostředků znakových systémů, jež umožní příjemci bezproblémovou recepci a percepci (z hlediska jazykového hovoříme o srozumitelnosti, týká se všech jazykových rovin).
2. Faktor nestrannosti, který tvoří dva aspekty. Prvním je aspekt vyváženosti, jenž předpokládá řazení protichůdných informací, případně protichůdných názorů, přičemž protichůdným názorům či pohledům by měl být dán ve sdělení stejný čas, prostor či důraz (z hlediska jazykového se týká tematicko-obsahové struktury komunikátu, užítí standardizovaných textových komponentů – citací a parafrází). Druhým je aspekt neutrality, vylučující průnik subjektivity do sdělení. Westerståhlovo chápání neutrality je široké, v jeho pojetí do sdělení

9 K textovým komponentům více viz Jílek 2009: 63–64, 67–69.

10 Relevance souvisí s proporcionalitou, tedy prostorem, který je události věnován v relaci či v periodiku, respektive prostorem ve zpravodajském komunikátu, který je věnován jednotlivým informacím.

proniká subjektivita nejen tehdy, jsou-li užity nápadné, aktualizační výrazové prostředky, ale i tehdy, pokud žurnalista přistoupí k hodnocení skutečnosti, vyjádření názoru, postoje, dává najevo vztah k události, o níž informuje, vyvozuje na základě usouvztažnění faktů závěr, přičemž je lhostejno, zda tak činí explicitně či implicitně. Vzhledem k tomu, že zde dochází k průniku aspektu neutrality a aspektu pravdivosti z faktoru faktičnosti, přistoupili jsme při aplikaci konceptu na jazyk zpravodajství k omezení rozsahu chápání neutrality. Nezahrnujeme sem vyjádření názoru, postoje, neutralitu komunikaátu nahlížíme v intencích lingvistického chápání pojmu, tedy jako požadavek vyloučení jazykových expresivních, apelových, fatických, asociačních, evokačních prostředků, rovněž příznakových prostředků časových či prostředků v dílčí stylové oblasti zpravodajské stylově příznakových (s výjimkou termínů). To, zda tyto prostředky mají, či nemají současně explicitně či implicitně hodnotící charakter, umožňující vyjádření názoru či vyvození závěru, není z jazykového hlediska podstatné (Jílek – Bednaříková 2015: 13–14).

2.3 EXPRESIVITA

Lingvistický termín expresivita označuje citové zabarvení výpovědi realizované užitím prostředků všech jazykových plánů a jejich subsystémů, projevuje se výběrem a organizací jazykových prostředků ve výpovědi. Dle Miroslava Grepla (1967: 9–10) spočívá jazyková expresivita v aktualizaci neutrálního jazykového výrazu, zřetelně vystupuje při konfrontaci s nociónálním jazykovým prostředkem.⁽¹¹⁾ Expresivita představuje pragmatickou složku významu jazykového prostředku. Užití expresivních prostředků umožňuje následující.

1. Autentické, neuvědomované vyjádření skutečně prožívaných emocí (tzv. neintenční expresivita). Jde o reflexi vnitřních stavů mluvčího, jež vyplývají ze stavu organismu, podnětů působících z jeho nitra či

¹¹ Konfrontace expresivního a nociónálního prostředku představuje dle Grepla i jeden ze způsobů, jak expresivitu ve sdělení zjistit (ibid.).

z vnějšího prostředí. Expresivita v takovém případě představuje behaviorální složku emocí. Z lingvistického hlediska je užitím expresivních prostředků k vyjádření autentických emocí či uvolnění vnitřní emocionality naplněna základní jazyková funkce expresivní.

2. Simulaci emotionality (tzv. intenční expresivita). Jde o záměrné, uvědomované užití expresivních jazykových prostředků, jež může být vedeno snahou původce komunikátu pouze zaujmout, aktivizovat příjemce, vzbudit jeho pozornost a soustředit ji na celý komunikát, jeho úsek či i jen na určitou výpověď. Záměrem však může být také současně u příjemce prostřednictvím nevěcného (prostého) emocionálního ovlivnění, či dokonce emocionálního zasažení⁽¹²⁾ dosáhnout vytvoření či změny názoru, postoje k osobám, dějům, situacím či vyvolat z hlediska původce žádoucí typ jednání. Takto je expresivity, zejména lexikální, využíváno na úrovni výpovědi k přesvědčování či získávání v režimu (manipulativní) nevěcné argumentace.⁽¹³⁾ Jde o postup vrcholně neetický, neboť příjemce si vůbec nemusí uvědomit, že je ovlivňován (Jílek – Bednaříková 2015: 78–79). Na jazykové úrovni se tak děje zejména tehdy, je-li expresivita spojena s hodnocením, a to jak v jedné (expresivní) lexikální jednotce, tak v bezprostředním výpovědním kontextu (viz dále). Intenční expresivity může být využito také k naplnění edukativní, estetické funkce či masově komunikační funkce zábavní.

2.3.1 Expresivita a hodnocení

Expresivní jazykové prostředky, pokud v sémantické struktuře obsahují hodnotící, evaluativní prvek, jsou přímým nosičem hodnocení, což se týká zejména lexikální a související slootovorné (lexikální) morfologické oblasti. Hodnotící však mohou být i některé prostředky tvaroslovné, zvukové či syntaktické. Hodnotící charakteristika expresivních prostředků může být jednak kvalitativní, a to kladná či záporná, jednak kvantitativní, a to

---

12 Silné emocionální působení s cílem vyvolat například strach, soucit, odpor, hněv aj.

13 Více k tématu Bartošek 1993: 42–48.

množstevní, velikostní, rozsahová a měrová, případně intenzifikační při označení množství, velikosti, rozsahu a míry. Intenzifikovat lze také kvalitu hodnocení (viz dále) (Jílek – Bednaříková – Svobodová 2016: 109).

Expresivního jazykového prostředku lze vzhledem k jejich aktualizačnímu potenciálu využít v rámci výpovědi také jako podpůrného prostředku hodnocení, když to je vyjádřeno kontextově propojeným neexpresivním či dalším expresivním hodnotícím jazykovým prostředkem, dominantně lexikálním či morfologickým.

2.3.2 Expresivita v žurnalistických komunikátech

Žurnalistické komunikáty mají veřejný charakter, vyznačují se vyšší mírou formálnosti, zpravodajské pak navíc, jak již bylo zmíněno, vysokou mírou normovanosti, jedná o texty předem připravené, nikoliv spontánní, proto v nich pro výsostně subjektivní autentický projev emocí individuálního původce není místo. Pokud se přesto objeví, jedná se z hlediska publicistického stylového typu o chybu, projev neprofesionality, který však může být mediálními institucemi, zejména bulvárními, tolerován, či dokonce podporován.

Záměrné užití expresivity je z pohledu publicistického stylového typu vyloučeno v dílčí oblasti zpravodajské. Naopak přípustné je v dílčí oblasti publicistické v užším smyslu slova, nicméně pouze tehdy, jedná-li se o prostředek aktualizační, jehož cílem je aktivizovat příjemce. Podobně v dílčí oblasti syžetové, zde navíc může být tento typ expresivity součástí promyšlené kompozice, strukturace textu, například konstrukce syžetu, a to jako prostředek naplnění estetické funkce. V obou případech by však užití intenční expresivity nemělo vést k vytvoření, změně názoru příjemce, jeho postoje k reálným osobám, dějům, situacím či k vyvolání z hlediska původce žádoucího typu jednání.

2.3.3 Expresivita z hlediska zásad informační kvality

Z pohledu zásad informační kvality má expresivita potenciál porušit dva její aspekty.⁽¹⁴⁾

14 Pokud v souvislosti s expresivními či hodnotícími jazykovými prostředky hovoříme o jakýchko-

1. Všechny expresivní prostředky porušují aspekt neutrality z faktoru nestrannosti, a to vzhledem k jejich výrazové nápadnosti a s ní spojené schopnosti ozvláštnit sdělení, zaujmout, aktivizovat příjemce. Toto porušení lze považovat z hlediska formativních dopadů na příjemce za méně závažné, neboť nemá potenciál persvazivní či získávací. Z expresivních prostředků výhradně neutralitu porušují jen prostředky nehodnotící, a to navíc pouze tehdy, nejsou-li v rámci výpovědi propojeny s prostředkem hodnotícím.
2. Pokud jsou nehodnotící expresivní prostředky v rámci výpovědního kontextu spojeny s hodnotícím jazykovým prostředkem, mají schopnost vzhledem ke svému aktivizačnímu potenciálu působení hodnotícího prostředku podpořit, umožnit původci sdělení snazší naplnění persvazivního či získávacího záměru. Totéž platí o expresivních prostředcích, jež mají samy o sobě hodnotící charakter. Užitím takovýchto expresivních prostředků dochází k porušení aspektu pravdivosti z faktoru faktičnosti, a to v požadavku absence hodnocení, komentářů. Jedná se o jedno z nejzávažnějších porušení objektivit zpravodajských sdělení, neboť ta přestávají plnit zpravodajskou, tedy striktně informativní funkci, a přechází do dílčí stylové oblasti publicistické v užším smyslu slova.

3 (NE)HODNOTÍCÍ EXPRESIVA – IDENTIFIKACE V KOMUNIKÁTECH A JEJICH TAXONOMIE

3.1 LEXIKÁLNÍ EXPRESIVITA

Již v úvodu bylo zmíněno, že užití expresivity, zejména pak expresivity lexikální, představuje v televizním zpravodajství jednu z nejčastějších příčin porušení zpravodajské normy. Dominance expresivity lexikální je logická,

---

liv efektech, jejich vlivu na příjemce, činíme tak na základě jejich systémových, v oblasti významu sémantických charakteristik, přičemž efekty, vliv na příjemce považujeme za potenciální. Netvrdíme tedy, že užití těchto jazykových prostředků musí mít nezbytně na každého příjemce uváděné efekty a že na všechny příjemce musí mít identické efekty. Skutečné efekty těchto prostředků v řečové činnosti lze zjistit pouze reprezentativním šetřením, a to za využití standardizované výzkumné techniky.

souvisí se skutečností, že lexikální jednotky plní v procesu označování skutečnosti mezi systémovými jazykovými prostředky vnitřní lingvistiky a roviny textu jakožto nejmenší plnovýznamové jazykové znakové prostředky primární funkci. Totéž platí i v případě hodnotících jazykových prostředků.

3.1.1 Typologie lexikálních expresiv⁽¹⁵⁾

Standardním základem typologie lexikálních expresiv je rozdělení expresivity na inherentní, adherentní a kontextovou od Jaroslava Zimy (1961: 10–11). Inherentní expresivita je tradičně členěna na expresivitu hláskovou (ibid.: 12–14), slovotvornou (ibid.: 14–30) a lexikálně sémantickou⁽¹⁶⁾ (ve vymezení dle Hauser 1980: 49–50; Jílek – Bednaříková 2015: 80).⁽¹⁷⁾ Kontextovou expresivitu Zima (1961: 11) považuje za jev stylistický, nikoliv lexikální,⁽¹⁸⁾ podobně Eva Minářová (2011: 234). Dílčí varianta kontextové expresivity, stylová inkongruence, tedy zjevná stylová nenáležitost (ne pouhé řazení stylově příznakového prostředku) při užití metajazykového opisu v daném kontextu se netýká pouze lexikálního plánu, ale i tvaroslovných jazykových prostředků, prostředků syntaktických či doprovodných systémů, a jako taková souvisí s výpovědní sémantikou. My však kontextovou expresivitu, je-li realizována za užití prostředků lexikálních, považujeme za jev z hlediska lexikologie relevantní, neboť k dosažení efektu kontextové expresivity je nezbytná kontextově podmíněná práce s denotativní či konotativní (konkrétně stylovou) složkou významu lexikální jednotky.

15 Včetně souvisejících prostředků slovotvorné (lexikální) morfologie.

16 Lexikální jednotky vyjadřující emoce či vůli, tedy citoslovce, například *ach, běda, bože, br, ejhle, ha, haló, herdek, chacha, jejdámánku, krucifix*, či některé částice, například *namouduši*, u nichž je expresivita spjata se základním významem (srov. také citové interjekce [Bečka 1992: 119–120], rovněž apelová expresivnost pojmenování [tamtéž: 124], specifická typologie částic, včetně citoslovců [Mistrík 1985: 84–86]). Plnovýznamové jednotky, u nichž je expresivní sém (a současně sém hodnocení) obsažen v lexikálním významu, například *blb, kec, lump, nevidomý, žrádlo* či je jejich expresivita spjata se základním významem, jak je tomu u hypokoristik, například *Jarda, máma, táta* (Jílek – Bednaříková 2015: 80). Inherentní lexikálněsémantickou charakteristiku mají expresivní frazémy.

17 Onomatopoeia a slova od nich odvozená, pokud se vyznačují nápadností v hláskovém skladu slova, považujeme za příslušná k hláskové expresivitě.

18 Důvodem je, že tento typ expresivity není součástí významu slova, lexém se stává expresivní tím, že se bez změny významu odlišuje od svého jazykového okolí (Zima 1961: 11).

Lexikálně podmíněná kontextová expresivita vzniká v bezprostředním výpovědním kontextu v důsledku zřetelně nenáležitého, tedy inkongruentního, užití jednotky a slouží vždy k vyjádření postoje, k subjektivní reflexi, interpretaci skutečnosti, ale i k naplnění zábavní funkce. Rozlišit lze dva typy lexikální inkongruence, možná je i jejich kombinace. Jednak se jedná o užití takové pojmenovací jednotky, jejíž pojmový význam (denotace) je z hlediska bezprostředního výpovědního kontextu ve zřetelném (věcném) rozporu s označovanou skutečností.⁽¹⁹⁾ Jednak se jedná o užití lexikální jednotky, jež není sice s označovanou skutečností ve věcném rozporu, zřetelná nenáležitost jejího užití spočívá ve stylové (případně současně i časové) charakteristice⁽²⁰⁾ (Jílek – Bednaříková – Svobodová 2016: 114–115).

3.1.2 Identifikace lexikálních expresiv

Pro identifikaci expresiv jsou v případě inherentní expresivity rozhodující následujících znaky.

- Přítomnost neobvyklých skupin hlásek u expresivity hláskové, což se týká i části onomatopoií a slov od nich odvozených;
- Přítomnost expresivních formantů, reduplikace formantů či neobvyklá kombinace formantů (zejména internacionálních) a slovotvorných základů (zejména domácích) u expresivity slovotvorné. Výjimkou jsou jednotky, které expresivitu ztratily, označují například předměty malého rozměru, případně původní expresiva, která se terminologizovala.⁽²¹⁾
- Z jednoslovných lexikálněsémantických expresiv má přítomnost sému expresivity systémový charakter v případě citoslovcí vyjadřujících cit či volní úsilí.⁽²²⁾ Za expresivní považujeme rovněž všechny intenzifikační (hyperbolizační) pojmenovací jednotky, a to bez ohledu na to, jsou-li, či nejsou jako expresivní označené ve slov-

19 Například *Předložil své třístránkové dílo*.

20 Například knižní archaismus *jazykozpytec* ve formulaci, vztažené k současnosti *Dnešní jazykozpytci si nevědí rady*.

21 Ztrátu expresivity lze ověřit ve *Slovníku spisovné češtiny* či ve *Slovníku spisovného jazyka českého*.

22 Subjektivní citoslovce ve vymezení dle J. Zimy (1961: 34–35).

níku. U ostatních jednoslovných lexikálních jednotek, včetně částic, je rozhodné, jsou-li jako expresivní označené alespoň v jednom ze slovníků zachycujících současný stav jazyka, jazykovou normu, tedy ve *Slovníku spisovné češtiny*, aktuálně vznikajícím *Akademickém slovníku současné češtiny*, případně i v již uzavřeném *Slovníku spisovného jazyka českého* (1960–1971).⁽²³⁾ V případě jednoslovných jednotek, jež nejsou obsažené ve slovnících (a nejedná se o citoslovce či hyperbolizační jednotky), případně ve slovnících nejsou obsažená kořenná či základová slova, z nichž byly vytvořené, lze o expresivitě rozhodnout na základě konfrontace s neutrálním synonymem a na základě metajazykového popisu významu, kdy jednak vystoupí výrazová nápadnost jednotky, jednak lze identifikovat přítomnost expresivního sému, případně lze i pojmenovat typ s expresivitou spojeného sému hodnocení (viz dále). To se týká i jednoslovných pojmenování okazionálních a nelexikalizovaných, u nichž navíc, pokud vznikly z frazeologismu, může o expresivitě rozhodovat slovníková lexikálněsémantická charakteristika původního frazeologismu. Pro určení expresivity lexikalizovaných frazémů, jedná se vždy o expresivitu lexikálněsémantickou, je rozhodné, jsou-li jako expresivní označené ve frazeologických slovnících (*Slovník české frazeologie a idiomatiky: přirovnání*, *Slovník české frazeologie a idiomatiky: výrazy neslovesné*, *Slovník české frazeologie a idiomatiky: výrazy slovesné*) či i ve výše uvedených normativních slovnících. O expresivitě frazémů, včetně nelexikalizovaných, lze rozhodnout také na základě přítomnosti citoslovcí, formálních ukazatelů hláskových a slovotvorných, slovníkové lexikálněsémantické charakteristiky či přítomnosti kvantitativního sému intenzity u jejich komponentů, případně pokud je kvantitativní sém intenzity obsažen v lexikálním významu frazému. Vycházet lze i z konfrontace se synonymním označením téže skutečnosti, případně lze využít odpovídajícího

23 V případě tohoto slovníku vycházíme z předpokladu, že se u uživatelů jazyka povědomí o expresivitě lexémů, u nichž konstatuje expresivní konotaci, od doby sběru materiálu zcela nevytratilo.

metajazykového opisu. Pokud alespoň jedno k frazeologismu synonymní pojmenování, jeden možný metajazykový opis obsahuje expresivní konotaci, lze považovat frazém za expresivní. Při stanovení kritéria konfrontace frazému se synonymním pojmenováním či užití metajazykového opisu vycházíme (zejména u frazeologických neologismů) z potenciálnosti lexikálního významu, možné existence variant významu, významových odstínů, jež jsou potenciálně obsažené ve vědomí příjemce a na jejichž základě je frazém příjemcem interpretován (Jílek – Bednaříková 2015: 80–85).

V případě adherentní expresivity, tedy přítomnosti expresivního sému ve variantních významech lexikálních jednotek, jsou expresivní všechna intenzifikační pojmenování (bez ohledu na slovníkovou charakteristiku), v ostatních případech je pro identifikaci přítomnosti sému expresivity rozhodná slovníková charakteristika. V případě, že jednotka není ve slovnících obsažena, tedy i u okazionálních a ne zcela lexikalizovaných jednotek, lze rozhodnout na základě srovnání se všemi potenciálními synonymními pojmenováními či dle metajazykových opisů potenciálních jazykových významů.

Inkongruentně (zřetelně nenáležitě) užitá lexikální expresivní vždy.

3.2 HODNOTÍCÍ LEXIKUM

3.2.1 Typologie lexikálních jednotek dle sému hodnocení

(se zřetelem k expresivům)

Jak již bylo výše zmíněno, v případě hodnotícího lexika, expresivního i neexpresivního, lze rozlišovat dva typy hodnotících charakteristik.

1. Lexikální jednotky kvalitativně hodnotící, které obsahují buď sém kladného hodnocení, nebo sém záporného hodnocení označované skutečnosti. Na této polární opozici je založeno tradiční členění kvalitativně hodnotících expresiv, byť je nezbytné dodat, že nepokrývá všechna expresiva obsahující kvalitativní charakteristiku. S různými obměnami a specifikacemi jsou tak rozlišována citově pozitivní dětská slova, důvěrná (familiární) slova, domácká slova, eufemismy (včetně frází), hypokoristika, laudativa; citově záporné dysfemismy (včetně frází), pejorativní (hanlivá) slova, vulgární slo-

va, zhrubělá slova (srov. Hauser 1980: 50–51; Jílek 2005: 23–24). Specifický charakter mají jednotky kvalitativně nevyhraněné, které potenciálně obsahují oba sémy. Sém kladného, či záporného hodnocení není v jejich případě obsažen v sémantické struktuře lexikální jednotky, nýbrž vystupuje až v kontextovém zapojení.⁽²⁴⁾

2. Lexikální jednotky kvantitativně hodnotící, které obsahují buď prostý sém neurčitého množství, velikosti, rozsahu a míry,⁽²⁵⁾ nebo (intenzifikační) sém intenzity neurčitého množství, velikosti, rozsahu a míry.⁽²⁶⁾ Pojmenování intenzifikační umožňují prezentovat označovanou skutečnost jako významnou, důležitou, zásadní, či naopak jako marginální, bezvýznamnou, nedůležitou.

Intenzifikováno může být také kvalitativní hodnocení, k pojmenovávané skutečnosti je tak zaujat výrazně pozitivní, či výrazně negativní postoj, případně je skutečnost prezentována jako výrazně pozitivní, či výrazně negativní.⁽²⁷⁾ V případě citově záporných slov je stoupající míra záporného hodnocení základem pro rozlišování jednotek zhrubělých, které mají vyšší míru záporného hodnocení, a vulgárních,⁽²⁸⁾ které mají vysokou míru záporného hodnocení.⁽²⁹⁾ U záporně hodnotících dysfemismů je pak intenzifikace hodnocení přítomna v závislosti na příslušnosti k pojmenování zhrubělým a vulgárním. Kvalitativní charakteristika je s (prostou) charakteristikou kvantitativní vždy kombinována u kladně hodnotících (meliorativních) eufemismů či neintenzifikačních dysfemismů. Přítomna je rovněž u hypokoristik a souvisejících domáckých apelativ, dětských slov, rovněž slov důvěrných, a to tehdy, jedná-li se o jednotky ze slovotvorného hlediska

24 Například *šokovat*, jež navíc obsahuje rovněž intenzifikační sém kvality hodnocení (viz zde dále).

25 Například *prcek* (v invariantním významu), *uniklo mu to o chlup/o fous*.

26 Například *byteček*, *davy*, *hora/kopec/moře problémů* (hyperbola), *ostrý hvízd* (synestézie), *sahara* (= extrémní horko), *tisíce*.

27 Například *zdechnout* (o člověku); *dřina*, *harpie* (označení ženy), *přenádherný*, *štěkna*.

28 S vulgarismy bývají ztotožňovány dysfemismy (Hauser 1980: 51), což nepovažujeme za vhodné, neboť dysfemismus může být v závislosti na intenzitě záporného hodnocení zhrubělý či vulgární.

29 Vnímání intenzity záporného hodnocení je ryze individuální, z toho důvodu jsou u uživatelů jazyka výrazné rozdíly v hodnocení jednotlivých lexémů jako zhrubělých, či vulgárních.

deminutivní. (K tématu rovněž Jílek – Bednaříková 2015: 44–45, 77; Jílek – Bednaříková – Svobodová 2016: 108–109.)

3.2.2 Identifikace hodnotících expresiv

František Čermák přisuzuje expresivům dominantně hodnotící charakter (Filipec – Čermák 1985: 195–198), což znamená, že ne všechna expresiva sém hodnocení obsahují.⁽³⁰⁾

U slovotvorných inherentních expresiv souvisí přítomnost sému hodnocení se sémantickou charakteristikou formantů či s jejich reduplikací, což nachází následně odraz v sémantické charakteristice lexikální jednotky, v její případné příslušnosti k výše uvedeným typům kvalitativních a kvantitativních hodnotících expresiv.⁽³¹⁾ Ta však může vyplývat také ze sémantické charakteristiky základového slova, jak je tomu i u ostatních jednoslovných expresiv. V jejich případě je při identifikaci přítomnosti hodnotícího sému kvalitativního či kvantitativního, včetně přiřazení k některému z vyčleňovaných dílčích typů hodnotících expresiv, nutné vycházet ze slovníkového vymezení významu lexikální jednotky.⁽³²⁾ Pokud jednotka není ve slovnících obsažena, lze provést vlastní metajazykové vymezení, na jeho základě identifikovat synonyma.

Evaluativní sém obsahují všechny větné a přechodové frazémy, včetně přirovnání.⁽³³⁾ Pro určení přítomnosti sému hodnocení u nevětných frazému

30 Například hlásková expresiva *grgat*, *ťukat*, *žbluňk*; citoslovce *ha*, *haló*; částice *namouduši*; plnovýznamové pojmenování *dívčina*; variantní významy polysémních jednotek *vymést* (ve významu *prochodit*, *projít*, *prohledat*), *vylézt* (ve významu *vyklíčit*, *vyrůst*); frazeologismus *dostal špagát* (ve významu *byl odsouzen k trestu smrti*).

31 Kladná či záporná hodnota v případě kvalitativních expresiv může být sice formantem signalizována, nutně z něj však nevyplyvá, a význam lexikální jednotky může být z hlediska kvalitativní charakteristiky opačný. Kvalitativní charakteristika také může být v kontextovém zapojení změněna, přepólována.

32 Z jednotlivých typů jednotek obsahujících hodnotící sém jsou ve slovnících explicitně uváděné pouze některé, jedná se o slova *dětská*, *hanlivá*, *zhrubělá*, *vulgární*.

33 Jde o důsledek toho, že vznikají buď jako obrazné zobecnění opakujících se jedinečných skutečností, případně představují připodobnění, analogii ke skutečnosti, a to v případě rčení, pořekadel, pranostik. Anebo jsou zobecněním sociokulturních standardů či významných dějinných událostí i fiktivních literárních dějů, jedná se o přísloví jako průpovědi s mravním, etickým ponaučením. Obě výše uvedené motivace vzniku pak nalezneme u okřídlených spojení a kulturních frazémů (Jílek – Bednaříková 2016: 61–62).

a pro určení typu hodnotícího sému u všech frazémů je pak rozhodná jejich sémantická slovníková charakteristika, v případě její absence vlastní meta-jazykový opis, konfrontace se synonymním označením téže skutečnosti, a to při zohlednění potenciálních variet významu, významových odstínů.

Inkongruentně užitě lexikum je hodnotící (ironické) v obou svých variantách.

U okazionálních a ne zcela lexikalizovaných pojmenování, pokud hodnotící charakter nevyplyvá z utvářenosti, případně z lexikálněsémantické charakteristiky základového (či kořenného) slova či frazeologismu, z něhož vznikla jednoslovná jednotka (včetně charakteristiky slovníkové), případně z komponentů okazionálního či aktualizovaného frazému, je vzhledem k jejich neustálenosti, vágnosti, neohrazenosti pojmového i jazykového významu, otevřenosti pro vznik variet významu nutné využít meta-jazykové opisy všech potenciálních významů. Přítomnost sému hodnocení lze zjistit rovněž na základě konfrontace se všemi potenciálními synonymy, respektive synonymními frazémy, u nichž je následně (výše uvedenými postupy) zjišťována ve struktuře sémému přítomnost sému hodnocení a jeho typu.

Přítomnost kvantitativního sému intenzity u všech jednoslovných i více-slovných pojmenování zřetelně vystupuje při srovnání pojmenování, které tento sém obsahuje, s neutrální dominantou synonymního pole či vyplývá z meta-jazykového opisu významu.⁽³⁴⁾ V případě frazeologismů vyplývá z meta-jazykového opisu významu.⁽³⁵⁾

3.3 TAXONOMIE (NE)HODNOTÍCÍCH LEXIKÁLNÍCH EXPRESIV

Na základě syntézy typologie lexikálních expresiv a typologie hodnotícího lexika byla konstruována komplexní taxonomie hodnotících a nehodnotících expresiv, včetně metodiky jejich identifikace v komunikátech libovol-

34 Například *nešikovný* (dominanta synonymního pole) – *budižkničemu*, *kazisvět*, *přetrhdílo* (= potenciálně *velmi nešikovný* /meta-jazykový opis/); *hádavá žena* – *štekna* (= potenciálně *velmi hádavá žena* /meta-jazykový opis/).

35 Například *dostat tučnou pokutu* (= potenciálně *dostat velmi vysokou pokutu*), *házet klacky pod nohy* (= potenciálně *výrazně, zásadním způsobem někomu znemožňovat/znepříjemňovat nějakou činnost*).

ného funkčního stylu. V případě žurnalistických sdělení představuje taxonomie analytický nástroj pro identifikaci porušení norem stylové oblasti, zejména pak porušení zásad informační kvality ve zpravodajské dílčí stylové oblasti, jež je spojeno s užitím lexikálních expresiv.

Taxonomie má tři části.

a) Taxonomie inherentních expresiv:

- expresiva inherentní nehodnotící;
- expresiva inherentní kvalitativně hodnotící;
- expresiva inherentní kvantitativně hodnotící obsahující prostý sém neurčitého množství, velikosti, rozsahu a míry;
- expresiva inherentní kvantitativně hodnotící obsahující (intenzifikační) sém intenzity neurčitého množství, velikosti, rozsahu a míry;
- expresiva inherentní současně kvalitativně a kvantitativně hodnotící obsahující prostý sém neurčitého množství, velikosti, rozsahu a míry;
- expresiva inherentní současně kvalitativně a kvantitativně hodnotící obsahující (intenzifikační) sém intenzity neurčitého množství, velikosti, rozsahu a míry.

b) Taxonomie adherentních expresiv:

- expresiva adherentní nehodnotící;
- expresiva adherentní kvalitativně hodnotící;
- expresiva adherentní kvantitativně hodnotící obsahující prostý sém neurčitého množství, velikosti, rozsahu a míry;
- expresiva adherentní kvantitativně hodnotící obsahující (intenzifikační) sém intenzity neurčitého množství, velikosti, rozsahu a míry;
- expresiva adherentní současně kvalitativně a kvantitativně hodnotící obsahující prostý sém neurčitého množství, velikosti, rozsahu a míry;
- expresiva adherentní současně kvalitativně a kvantitativně hodnotící obsahující (intenzifikační) sém intenzity neurčitého množství, velikosti, rozsahu a míry.

c) Taxonomie inkongruentně užitého lexika:

- pojmenování věcně inkongruentní;
- pojmenování stylově inkongruentní.

4 APLIKACE TAXONOMIE PŘI ANALÝZE HLAVNÍHO TELEVIZNÍHO ZPRAVODAJSTVÍ CELOPLOŠNÝCH TELEVIZNÍCH STANIC

Taxonomie hodnotících expresiv byla využita při analýze žurnalistických úseků hlavních zpravodajských relací ČT, TV Nova, FTV Prima a TV Barrandov, přičemž byla zkoumána rovněž vazba expresiv na hodnotící prostředek ve výpovědním kontextu.⁽³⁶⁾

Analytický vzorek tvořilo sedm sestřihů prvních deseti minut hlavní zpravodajské relace každé televizní stanice, přičemž sestřihy obsahovaly pouze promluvy žurnalistů. Zpravodajské relace, z nichž byly sestřihy vytvořeny, byly zaznamenávány v průběhu sedmi dní od 21. 5. 2018 do 8. 7. 2018 v rámci tzv. průběžného týdne.⁽³⁷⁾ Průměrný výskyt lexikálního prostředku v minutě zpravodajské relace byl vypočítán jako podíl celkového výskytu prostředku ve všech sestřizích relací dané televizní stanice a celkové délky těchto sestřihů, tedy sedmdesáti minut. Pro hodnocení četnosti výskytu sledovaných jevů bylo využito tří pásem průměrného výskytu jednotek v minutě zpravodajské relace. Jednalo se o pásmo jednotek neužívaných či užívaných výjimečně s průměrným výskytem v intervalu 0,00–0,10, pásmo jednotek s nižší četností výskytu s průměrným výskytem v intervalu 0,11–0,99 a pásmo jednotek s vysokou četností výskytu s průměrným výskytem 1,00 a vyšším. Tato pásma byla konstruována jako součást taxonomie lexikálních prostředků porušujících informační kvalitu v monografii *Jazykové prostředky s potenciálem porušit normu v oblasti mediálního zpravodajství* (Jílek – Bednaříková 2015: 164).

36 Podrobné výsledky analýzy budou zveřejněny v monografii Jílek, Viktor – Bednaříková, Božena a kol., *Jazyková expresivita v hlavních zpravodajských relacích ČT, TV Nova, FTV Prima a TV Barrandov*, jež byla kladně recenzována a odevzdána do tisku.

37 Sběr materiálu byl zahájen v pondělí, každý další týden pak byly zaznamenány relace následujícího dne v týdenním kalendáři.

Celkový průměrný výskyt expresiv v minutě relace byl zjištěn u všech televizních stanic výrazně nad spodní hranicí pásma jednotek s vysokou četností výskytu, a to vzestupně v pořadí Události České televize (1,48), Velké zprávy FTV Prima (1,88), Televizní noviny TV Nova (2,13), Naše zprávy TV Barrandov (3,04).

Nehodnotící expresiva se vyskytovala v pásmu jednotek s nižší četností výskytu. Nejméně jich využívala TV Nova, v jejím případě šlo o 8 % všech expresiv, u TV Barrandov to bylo 17 % (byť zde byla zjištěna ve srovnání s ostatními stanicemi nejvyšší četnost výskytu nehodnotících expresiv v minutě relace, a to v polovině pásma), u České televize a FTV Prima pak shodně 18 %. Jednalo se většinou o nevětné frazémy, výskyt jednoslovných nehodnotících expresiv byl zaznamenán v setinách výskytu. Vazba na hodnotící prostředek ve výpovědním kontextu byla v případě nehodnotících expresiv u všech televizních stanic nulová či minimální, z čehož plyne, že smyslem užití tohoto lexika byla aktualizace sdělení, navíc za využití frazémů, a to pro jejich zřetelnou výrazovou nápadnost.

V analyzovaném vzorku dominovalo užití expresiv hodnotících, relativně nejméně jich užívala České televize (1,21), následovaná FTV Prima (1,55), TV Nova (1,97) a TV Barrandov (2,52). Zaznamenána byla současně výrazná vazba jednoslovných hodnotících expresiv ve výpovědním kontextu na hodnotící pojmenovací jednotku, u České televize, TV Nova, TV Barrandov bylo na hodnotící jednotku kontextově vázáno 51 %, u FTV Prima pak 55 % všech hodnotících expresiv. Zajímavé bylo zjištění, že nižší, byť ne zanedbatelná, byla tato vazba v případě frazémů. Ze všech expresivních hodnotících frazeologismů bylo kontextově vázáno na hodnotící lexém v rámci výpovědi u České televize a TV Nova shodně 10 % frazémů, u FTV Prima 17 % frazémů a u TV Barrandov 29 % frazémů. Nižší četnost výskytu kontextové vazby expresivních frazémů na hodnotící lexém souvisí s tím, že jde, s výjimkou nevětných frazémů, o pojmenovací jednotky, které skutečnost interpretují komplexně, takže nevzniká výrazná potřeba v rámci výpovědi řadit další hodnotící pojmenovací jednotku.

Z hodnotících expresiv u všech sledovaných televizních stanic převažovalo užití pojmenování intenzifikačních. Jednalo se zejména o (inherentní

a adherentní) expresivní jednotky obsahující (intenzifikační) sém intenzity neurčitého množství, velikosti, rozsahu a míry. Jejich výskyt byl zjištěn v blízkosti horní hranice pásma jednotek s nižší četností výskytu, v případě TV Nova pak dokonce v pásmu jednotek s vysokou četností výskytu (1,18). Tato pojmenování tvořila nadpoloviční většinu všech hodnotících expresiv, v případě České televize se jednalo o 67 %, u TV Nova 60 % a u FTV Prima 56 % všech hodnotících expresiv. Vymyká se naopak TV Barrandov, v jejímž případě se jednalo o 33 % všech hodnotících expresiv (zdůvodnění zde dále). Užití těchto lexikálních jednotek jednoznačně dokládá značnou snahu žurnalistů vytvářet ve vztahu k události (či aspektům události), o níž je informováno, zdání zásadního významu, důležitosti, tedy vysoké relevance, a to bez ohledu na skutečný význam, důležitost události (či jejích aspektů). Jednalo se současně o prostředky zapojované výrazně do interpretativního řetězce, neboť byly v nadpoloviční většině ve výpovědním kontextu vázány na další hodnotící prostředek.

Související intenzifikační (inherentní a adherentní) expresiva současně kvalitativně a kvantitativně hodnotící obsahující sém intenzity neurčitého množství, velikosti, rozsahu a míry, tedy jednotky schopné příjemce výrazně emočně zasáhnout, využívala minimálně (v setinách výskytu) Česká televize. Ostatní stanice jich využívaly v pásmu jednotek s nižší četností výskytu, přičemž TV Barrandov společně s TV Nova téměř v polovině pásma, FTV Prima na spodní hranici pásma. U těchto hodnotících expresiv pak byla zachycena minimální vazba na hodnotící pojmenovací jednotky ve výpovědním kontextu. To souvisí se skutečností, že se jedná o lexikální prostředky umožňující vyjádřit nepřehlédnutelným, nápadným způsobem vyhraněný kladný, případně záporný postoj, názor na skutečnost, o níž je informováno,⁽³⁸⁾ v důsledku toho nevzniká potřeba v kontextu řadit další hodnotící prostředek.

V součtu pak intenzifikační expresiva představovala v případě České televize 73 %, TV Nova 82 %, FTV Prima 69 % a TV Barrandov 52 % všech užitých hodnotících expresiv.

38 Ve sledovaných zpravodajských relacích dominovalo negativní vyjádření postoje, názoru.

Při srovnání užití expresiv v relacích jednotlivých televizních stanic byly, kromě již zmíněného minimálního využití intenzifikačních kvalitativních jednotek v případě České televize, zjištěné disproporce v případě TV Barrandov. Oproti ostatním televizním stanicím byl u TV Barrandov již výše konstatován výrazně nižší podíl intenzifikačních kvantitativních expresiv na celkovém hodnotícím lexiku. Důvodem je, že žurnalisté TV Barrandov ve vyšší míře než žurnalisté ostatních stanic využívali dalších typů hodnotících expresiv. Jednalo se zejména o jednoslovná hypokoristika a domácká slova z kategorie expresiv inherentních kvalitativně hodnotících. Podobně tomu bylo v případě jednoslovných eufemismů a deminutiv z kategorie (inherentních a adherentních) expresiv současně kvalitativně a kvantitativně hodnotících obsahujících prostý sém neurčitého množství, velikosti, rozsahu a míry, jež ostatní stanice dokonce nevyužívaly vůbec či je užívaly výjimečně. Oba typy prostředků byly zjištěny u TV Barrandov v pásmu jednotek s nižší četností výskytu. TV Barrandov se snaží v rámci sebe prezentace (komerčně podmíněné) za využití tohoto citově pozitivního, familiárního či meliorativního lexika, rovněž za využití (inherentních a adherentních) nehodnotících expresiv přiblížit publiku, získat si jeho přízeň, vytvářet pozitivní obraz mediální instituce.

Na základě analytických dat lze konstatovat, že žurnalisté všech sledovaných televizních stanic běžně využívají expresiv k aktualizaci sdělení, čímž porušují z pohledu zásad informační kvality aspekt neutrality (z faktoru nestrannosti). Aktualizačního potenciálu expresiv ovšem nevyužívají toliko k zatraktivnění sdělení, nýbrž současně k naplnění neinformativních konativních záměrů, jak dokládá vysoká frekvence výskytu expresiv hodnotících, rovněž expresiv ve výpovědním kontextu vázaných na další hodnotící jednotku. Dopouštějí se tím jednoho z nejzávažnějších porušení informační kvality, a to aspektu pravdivosti (z faktoru faktičnosti). Jejich sdělení tak již nenáleží do dílčí oblasti zpravodajské, ale do dílčí oblasti publicistické v užším smyslu slova. Vysoká míra užití expresiv, navíc expresiv hodnotících, je symptomem bulvarizačního, či přímo bulvárního uchopení zpravodajských témat, s čímž přímo souvisí i to, že mezi hodnotícími expresivy dominují jednotky intenzifikační (hyperbolizační). Lze vyloučit, že by ex-

presivní lexikum do zpravodajských sdělení sledovaných stanic pronikalo v důsledku nedostatečné kompetence individuálních původců sdělení, žurnalistů. Jeho užití je evidentně naopak podporováno, či přímo vyžadováno institucionálním původcem, mediální institucí, přičemž slouží k naplnění výše zmíněných komerčních, prestižních, případně i politických zájmů mediální instituce. Je zarážející, že takto výrazné porušení objektivity, navíc právě v aspektu pravdivosti, bylo zjištěno i u veřejnoprávní České televize. V jejím případě by dodržování informační kvality mělo patřit k základním standardům zpravodajské produkce.

Mgr. Viktor Jílek, Ph.D.

Katedra mediálních a kulturních studií a žurnalistiky
Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Křížkovského 511/10, 771 80 Olomouc
viktor.jilek@upol.cz

Příspěvek vznikl za podpory MŠMT, grant IGA_FF_2018_030
Jazyková expresivita v hlavních zpravodajských relacích
celoplošných televizních stanic.

LITERATURA

BARTOŠEK, Jaroslav

1993 *Jazyk současné české politiky* (Olomouc: Univerzita Palackého)

BEČKA, Josef Václav

1992 *Česká stylistika* (Praha: Academia)

FILIPEC, Josef – ČERMÁK, František

1985 *Česká lexikologie* (Praha: Academia)

GREPL, Miroslav

1967 *Emocionálně motivované aktualizace v syntaktické struktuře výpovědi*
(Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně)

HAUSER, Přemysl

1980 *Nauka o slovní zásobě* (Praha: SPN)

JÍLEK, Viktor

2005 *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty* (Olomouc: Univerzita Palackého)

2009 *Žurnalistické texty jako výsledek působení jazykových
a mimojazykových vlivů* (Olomouc: Univerzita Palackého)

2013 „Normativní koncept zpravodajství jako specifický zdroj stylové normy
a prostředek analýzy zpravodajských textů“; in Květoslava Klímová – Ivana
Kolářová – Jana Tušková (eds.), *Stylistika v kontextu historie a současnosti*
(Brno: Masarykova univerzita), s. 175–180

JÍLEK, Viktor – BEDNAŘÍKOVÁ, Božena a kol.

2015 *Jazykové prostředky s potenciálem porušit normu v oblasti mediálního
zpravodajství* (Olomouc: Univerzita Palackého)

JÍLEK, Viktor – BEDNAŘÍKOVÁ, Božena – SVOBODOVÁ, Jindřiška a kol.

2016 *Jazyk moderátorů Událostí, hlavního zpravodajského pořadu České tele-
vize* (Olomouc: Univerzita Palackého)

MCQUAIL, Denis

1999 *Úvod do teorie masové komunikace* (Praha: Portál)

MINÁŘOVÁ, Eva

2011 *Stylistika pro žurnalisty* (Praha: Grada Publishing)

MISTRÍK, Jozef

1985 *Štylistika* (Bratislava: SPN)

REIFOVÁ, Irena a kol.

2004 *Slovník mediální komunikace* (Praha: Portál)

WESTERSTÅHL, Jörgen

1983 „Objective News Reporting: General Premises“; *Communication Research* 1983, č. 10, s. 403–424

ZIMA, Jaroslav

1961 *Expresivita slova v současné češtině: studie lexikologická a stylistická* (Praha: Nakladatelství ČSAV)